

EKONOMINĖ TEISĖS ANALIZĖ: METODOLOGINĖS PRIELAIIDOS IR TYRIMŲ KRYPTYS

Donatas Murauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: donatas.asd@gmail.com

Straipsnyje analizuojama šiuolaikinės ekonominės teisės analizės paradigma. Pateikiamos daugiausiai iš neoklasikinės ekonomikos perimtos metodologinės paradigmos prielaidos: metodologinis individualizmas, racionalumas, pirmenybių stabilumas ir rinkos pusiausvyra. Nurodomas šių metodologinių prielaidų turinys, pateikiama kritika ir kontrargumentai dėl jų trūkumų. Taip pat analizuojamos svarbesnės paradigmos tyrimų kryptys, tarp jų Čikagos teisės mokykla, Jeilio teisės mokykla ir institucionalistinė ekonominė teisės analizė. Konstatuojama paradigmos įvairovė ir tai, kad nėra konvencinio supratimo. Siūloma į ekonominę teisės analizę žvelgti kaip į labai įvairiapusį instrumentą tiek teisės doktrinoje, tiek praktikoje, panaudojant ekonomikos atstovų įdirbį ir mąstymo schemas teisės klausimams spręsti.

The article provides crucial insights into modern Economic Analysis of Law. First of all, it discusses methodological assumptions of the paradigm basically applied from neoclassical economics. Those are methodological individualism, rationality, stable preferences and equilibrium. The content of aforementioned assumptions as well as critics and efforts to solve arising problems of them are analysed. In addition, fundamental fields of research of Economic Analysis of Law including Chicago Law School, Yale Law School and Institutional Economic Analysis of Law are provided. Absence of conventional understanding of the paradigm and diversity of content is emphasised. It is proposed to look to Economic Analysis of Law as to a very versatile instrument for both legal scholars and legal practitioners, which enables economist's experience and patterns to solve problems arising in law.

Įvadas

Daugybė dabar taikomų teisės kategorijų turi ryškų ekonominį pradą, o Lietuvoje tiek baigiamieji ir kiti teismų aktai, tiek apskritai teisės aktai dažnai lemiami ekonominių sumetimų ir yra sėkmingai taikomi¹. Kita vertus, tarp ekonominės teisės

analizės atstovų iki šiol vykstant ginčams dėl precedentų pagrindu veikiančios bendrosios teisės sistemos efektyvumo², o Lietuvoje įsitvirtinus precedento institutui³, Lietuva tampa itin aktuali dirva em-

¹ Pavyzdžiui, procesinių įstatymų pakeitimai 2011 m. pabaigoje Lietuvoje daugiausia buvo sieti su efektyvesnio teismo proceso siekimu. Žr. aktualias Civilinio

proceso kodekso [3], Administracinių bylų teisenos įstatymo [2], Baudžiamojo proceso kodekso [4] ir Konstitucinio Teismo įstatymo [1] nuostatas.

² Žr., pvz., P. G. Mahoney [29], P. H. Rubin [40] ir kt.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nuta-

piriniams tyrimams ir šia kryptimi. Kitas svarbus dalykas yra kuo platesnio teisės aiškinimo metodų būtinybė teismams, siekiant neapsiriboti formalia logika, kuria pagrįstas sprendimas gali atrodyti logiškai tvarkingas, bet būti klaidingas jo turinys [17, p. 56] – čia ekonominė analizė gali padėti kaip papildomas instrumentas. Be paminėtų aspektų, yra gausybė kitų, lemiančių būtinybę formuoti konceptualiam požiūriui į ekonominę teisės analizę, o šiai paradigmą rasti vietą ir Lietuvos teisės doktrinos ir praktikos atstovų darbuose.

Siekis aiškiai identifikuoti ekonominio mąstymo teisėje šaknis ir tokio mąstymo struktūrą nulėmė šio straipsnio atsiradimą. Pabrėžtina, kad ne tik dėl ištakų ir susiformavimo, bet ir dėl pačios ekonominės teisės analizės sampratos Lietuvoje turi būti pateiktas aiškus metodologinis pagrindas, o iki šiol to nebuvo padaryta. Tikint ekonominės teisės analizės paradigmą perspektyvumu, siekiama užpildyti šią nišą, pateikiant ne tik paradigmą susiformavimo, bet ir jos sampratos įžvalgą.

Šio straipsnio tikslas – *pateikti ekonominės teisės analizės paradigmą metodologines prielaidas ir šiuolaikines tyrimų kryptis*. Vis dėlto nėra bandoma pristatyti visus ekonominės teisės analizės elementus, kryptis ir (ar) svarbiausius autorius, juo siekiama, remiantis ankstesniame autoriaus straipsnyje [33] pateiktomis ekonominės teisės analizės ištakų įžvalgomis bei susiformavimo kontekstu pateikti pagrindines metodologines paradigmą taikymo prielaidas bei jų kritiką ir kai kurias ryškesnes ekonominės teisės analizės

kryptis⁴. Taip galima pateikti kuo platesnį žvilgsnį į ekonominę teisės analizę – toks įvadinis siekis yra šio straipsnio ašis. Straipsnyje naudojami kalbinis, lyginamasis, sisteminis ir loginis metodai, o šaltiniai yra ekonominę teisės analizę tyrusių ir šia tema rašiusių užsienio autorių darbai, taip pat aktualūs Lietuvos teisės ir ekonomikos atstovų darbai. Tiek šį straipsnį, tiek ankstesnį autoriaus straipsnį [33] galima teigti esant vienu tęstiniu darbu.

Metodologinės šiuolaikinės ekonominės teisės analizės prielaidos

Siekiant tinkamai suvokti ekonominės teisės analizės esmę ir logiką, būtina bent glaustai aptarti pagrindines šios paradigmą metodologines prielaidas, kurios taip pat yra kvestionuojamos, formuojant naujas ekonominės teisės analizės kryptis, siekiant išvengti kai kurių postulatų trūkumų. Pažymėtina, kad čia pateikiamos prielaidos yra svarbios daugeliui teorijų ir daugiausiai kyla iš neoklasikinės ekonomikos teorijos, kaip iki šiol ypač svarbaus ekonominio paradigmą pagrindo. Nors galutinio kertinių prielaidų sąrašą pateikti nepavyktų, tačiau kai kuriuos ryškesnius elementus galima atskleisti: metodologinis individualizmas (angl. *methodological individualism*), racionalumas (angl. *rationality*) (abu yra bene svarbiausios ekonominės teisės analizės prielaidos), stabilios

rimas, kuriuo pradėta formuluoti precedento doktrina, buvo priimtas 2006 m. kovo 28 d. [47]. Daugiau žr.: E. Kūris [25].

⁴ Šiuolaikinė ekonominė teisės analizė yra kaip niekada partikuliari. Šiuo metu nėra aiškių paradigmą postulatų, ryškių lyderių (išimtimi galima su didelėmis išlygomis toliau laikyti nebent Čikagos ekonominės teisės analizės mokyklos idėjas ir jas nors ir nuosaikiesniu tonu pristatantį pagrindinį šios mokyklos atstovą R. Posner), nėra aiškios ir jos ribos.

pirmenybės⁵ (angl. *stable preferences*), rinkos pusiausvyra (angl. *equilibrium*). Toliau bandoma glaustai apibendrinti šias prielaidas ir parodyti svarbesnius jų trūkumus ir (ar) bandymus jų išvengti.

Pirmiausiai pažymėtinas **metodologinis individualizmas** kaip aksiominis dominuojantis šiandienos ekonominės teisės analizės pagrindas. Metodologinio individualizmo (gamtos moksluose taip pat buvo žinomas kaip atomizmas) šerdis – redukuotas fenomenų (institutų) aiškinimas individualioms jų savybėmis, tam tikrais elementais. Socialinėje plotmėje individualizmo pagrindu į reiškinius žiūrima kaip į individų konstituentus ar kitaip nulemtus – kalba, argumentai, individų sąveika, socialiniai institutai (pavyzdžiui, valstybė, šeima ar kt.) yra pastebimi tik dėl šiuose reiškiniuose dalyvaujančių individų [27]. Vadovaujantis metodologinio individualizmo idėjomis, teorijos apie socialinius reiškinius ir jų savybes individualizmo pagrindu turi būti redukuojamos į teorijas apie individus ir jų savybes [42]. Metodologinio individualizmo priešingybė – metodologinis holizmas, pagal kurį tikima, jog reiškiniai yra daugiau nei tam tikrų elementų suma⁶.

Metodologinis individualizmas apima dvi tezes: 1) galutinis ir tikrasis visų socialinių reiškinių aiškinimo pagrindas turi būti individų, konkrečių žmonių veikla; 2) toks aiškinimas iš esmės turi būti teleologinis, t. y. žmogus yra veikianti būtybė, kurios reiškinys pasaulyje priklauso nuo jo individualaus pasaulio supratimo, indi-

vidualių tikslų ir priimamų sprendimų [12, p. 53]. Ekonominėje mintyje individualizmo ir holizmo antagonizmas gali simbolizuoti liberalios rinkos veikimu pagrįstos nereguliuojamos ekonomikos (individualizmas) ir marksistinės ekonominės teorijos (holizmas – interesas – visos visuomenės, bet ne atskirų individų) priešpriešą. Pavyzdžiui, metodologiniu individualizmu pagrįstą socialistinės ekonomikos kritiką aiškiai rodo L. Mises darbai⁷. Pasak metodologinio holizmo atstovų, individualistinio supratimo silpnumas – implicitinė, nebyli prielaida, kad ekonomika yra fiziškai atskira ir kokybiškai kitokia visuomenės tikrovės dalis, jog ji veikia atskirai nuo kitų visuomenės gyvenimo sričių. Tačiau ekonomika nėra fiziškai nuo kitų visuomenės sričių atskirta dalis [16, p. 24]. Čia galima apibendrinti, kad kraštutiniai (gryniesi) metodologijų pavidalai) neišsprendžia visų kylančių problemų ir *negarantuoja pažintinės sėkmės*⁸, todėl būtina ieškoti lankstesnių metodologinių atskaitos taškų, siekiant sukurti modelį, artimą realiam gyvenimui ir sunkiau pasiduodantį iš realybės kylančiai kritikai.

Vienas iš užkoduotų metodologinio individualizmo kaip ekonominės teisės analizės postulato prieštaravimų yra įtampa tarp jo ir kito paradigmos postulato – pusiausvyros sampratos. Šis prieštaravimas kyla iš pusiausvyros teorijos esmės – rinkoje veikiančios jėgos skatina į situaciją, kurioje ištekliai yra paskirstyti geriausiu būdu (efektyviausiai ekonominiu požiūriu). Čia slypi subtilus momentas – rinkoje būtent pati rinka (rinkos *nematoma ranka* arba tiesiog veikiančių subjektų visuma) veda į pusiausvyros tašką, bet ne indivi-

⁵ Turima omenyje ekonominė *pirmenybės* kategorija, išreiškianti individo pasirinkimo prioritetą, atsižvelgiant į tam tikros prekės (paslaugos ar kt.) sukeliamą naudingumo vertinimą.

⁶ Daugiau žr., pvz., E. Durkheim [13].

⁷ Žr., pvz., L. von Mises [32].

⁸ Daugiau žr.: P. Gyls [15].

dai, todėl tai galima vertinti kaip prieštaringumą metodologinio individualizmo turiniui – bendros jėgos, o ne individas lemia baigtį, individas vienas negali nieko pakeisti, baigtį lemia individų visuma [5, p. 17; 7, p. 1–9].

Sunkumų individualizmo prielaida kečia analizuojant ir kitus institutus. Pavyzdžiui, teisės normų substitutais galinčias būti kitas *socialines normas* (angl. *social norms*). Tiesa, klausimų šiuo aspektu gali kelti ir apskritai bendro pobūdžio teisės ir kitų normų analizės galimybės remiantis metodologinio individualizmo prielaida – juk jos yra socialinės normos, kuriomis nėra detalizuojamos konkrečių subjektų konkretaus elgesio galimybės, o tiesiog nustatomas bendras elgesio modelis (net netaikant į teisės standarto kategoriją). Taip pat problemų kelia ekonominei teisės analizei aktuali *tinklo efekto* (angl. *network effect*) situacija, kai ekonominė objekto vertė priklauso nuo tinklo, kuriame objektas yra naudojamas, dydžio – čia būtent ne individualus, o grupinis naudojimasis koreguoja vertę, ir šis efektas plačiai pripažintamas neoklasikinėje ekonomikoje. Problemų gali kilti ir taikant plačiai išplitusius *žaidimų teorijos* (angl. *game theory*) laimėjimus, nes žaidimų teorija visada yra susijusi su socialinės, bet ne su individualios prigimties taisyklių formulavimu. Taip pat žaidimų teorijos kontekste sunkumų kelia tokios kategorijos, kaip antai bendros subjektų *žinios* ir *informacija*. Problema yra ta, kad šios kategorijos yra tarp kitų kerminių ekonomikos modelius šioje teorijoje leidžiančių taikyti pagrindų (pavyzdžiui, klausiant, kokie galimi individų veiksmai, atsižvelgiant į jų turimą informaciją dėl kitų individų veiksmų (prisimenant

inter alia kalinio dilemą (angl. *Prisoner's dilemma*)⁹ ir pan.) [5, p. 16–30].

Su metodologiniu individualizmu yra susijusi kita fundamentali ir prieštaringa ekonominės teisės analizės prielaida – **racionalumas**. Racionalumą yra sudėtinga apibrėžti, tačiau bendriausiu ir ekonomikai (tad ir ekonominei teisės analizei) aktualiu požiūriu racionalumas gali būti suprantamas kaip sprendimo priėmimo procesas, leidžiantis pasirinkti geriausią metodą, siekiant tam tikro tikslo [9, p. 102]. Racionalumas ekonominėje teisės analizėje

⁹ *Kalinio dilema* – vienas iš svarbiausių ir įvadininių modelių žaidimų teorijoje. Pagrindinė kalinio dilemos idėja per kiek įmanoma labiau redukuotą schemą (tokios prielaidos kaip vienu metu daromas pasirinkimas, du žaidėjai, aiškios visos žaidimo baigtys ir pan.) parodyti kolektyvinio sprendimo problemą, žaidėjams dariant sprendimą, *bendradarbiauti ar konkuruoti (atsisakyti bendradarbiauti)*. Siekiant supaprastinti iliustruoti kalinio dilemą, siūlytina įsivaizduoti tokią situaciją: du asmenys yra įtariamieji padarę nusikalstamą veiką. Jie apklausiami ikiteisminio tyrimo metu, apklausa atliekama vienu metu, tačiau abu įtariamieji yra atskirti vienas nuo kito – vienas nežino apie kito apklausos eigą. Galimos dvi apklausos baigtys: įtariamasis prisipažįsta arba ne. Abu įtariamieji žino galimus savo veiksmų padarinius, t. y. jei abu prisipažįsta, abu bus įkalinti trejiems metams; jei vienas prisipažįsta, o kitas ne, tai prisipažinęs bus įkalintas penkeriems metams, o neprisipažinęs – vieneriems metams; jei abu neprisipažįsta, tai abu bus įkalinti ketveriems metams. Akivaizdu, kad nors abiem įtariamiesiems geriausias pasirinkimas būtų prisipažinti (abu turėtų kalėti tik po trejus metus), tačiau kiekvienas iš jų, žinodamas visas galimas savo ir kito įtariamojo elgesio strategijas, supras, kad prisipažinimas nėra geriausias įmanomas atsakas į visas kito įtariamojo pasirinktas elgesio strategijas, nes vienam prisipažinus, kitam labiau verta neprisipažinti ir prisipažinęs bus įkalintas net penkeriems metams. Todėl, turėdami priimti sprendimą vienu metu, be bendradarbiavimo galimybės šioje situacijoje, įtariamieji pasirenks neprisipažinimo strategiją, nes ji yra saugiausia, atsižvelgiant į visus galimus kito įtariamojo elgesio pasirinkimus – tokia strategija bus vyraujanti (angl. *dominant*) šiame žaidime. Kalinio dilema yra atskaitos taškas daugeliui socialiniuose moksluose tiriamų žmogaus elgesio pasirinkimų teorijų. Daugiau apie kalinio dilemą ir susijusias asmenų elgesio pasirinkimo problemas žr., pavyzdžiui, A. Rapoport, A. M. Chammah [37].

galėtų būti siejamas su viena iš kertinių ekonominės teisės analizės idėjų ir tyrimo objektų – teisė daro įtaką žmonių ekonominiams terminais paaiškinamam elgesiui – ir nuo pat ekonominės teisės analizės susiformavimo pradžios teisės veikiamas žmonių elgesys buvo vertinamas pagal iš ekonomikos perimtą racionalaus elgesio modelį [24, p. 1055].

Istorijoje egzistavo daugybė racionalumo sampratų¹⁰, tačiau iš labiau sofistikuotų šiuolaikinių racionalaus pasirinkimo teorijų galima išskirti tikėtino (numatomo) naudingumo maksimizavimo teoriją (angl. *subjective expected utility theory*), pagal kurią sprendimą turintis priimti subjektas sprendžia, atsižvelgdamas į savo individualiai vertinamą įvykio tikimybę ir gausimą naudą (elementas, apibūdinantis subjekto požiūrį į riziką dėl įvykio baigties) [20, p. 4].

Tikėtino naudingumo modelis leidžia parinkti naudingiausią variantą [8, p. 240], nes pirmenybės, teikiamos priimamam sprendimui dėl pasirinkimo skirtingose tikrovės padėtyse, priklausys nuo asmens įsitikinimų, kiek tokios padėtyje yra tikėtinos [43, p. 205]. Tačiau tikėtino naudingumo modelis yra pagrįstas tam tikromis aksiomomis [41, p. 453]. Visokio racionalumo yra nustatomos tam tikros prielaidos, bendriausiu požiūriu galinčios būti apibrėžtos klasikiniu utilitarizmo skausmo ir malonumų modeliu. Vis dėlto tiek praktiniai pavyzdžiai, tiek gamtos mokslų pagrindu daromos išvalgos (ypač neurologijos ir susijusių biologijos krypties mokslo sričių) parodo, kad minėti racionalumui

būdingi kriterijai nėra vieninteliai, lemiantys žmonių elgesį, ir kartais žmonių elgesys yra neracionalus [9, p. 104].

Racionalumo ribotumas peržengtas ekonominėje teisės analizėje atsiradus *elgsenos ekonominės teisės analizės* kryptčiai (angl. *Behavioural Law and Economics*) – nebūtų klaida šią kryptį sieti su analogišku mąstymo vektoriumi ekonomikos studijose, ekonomistams XX a. pabaigoje pradėjus aktyviau dirbti elgsenos ekonomikos kryptimi¹¹. Racionalumo ribotumas slypi daugelyje žmogaus elgesio veiksmų, *inter alia* jo psichologijoje, pavyzdžiui, asmenys, turintys tą pačią problemą ir uždara galimybių spręsti problemą ratą, gali pasirinkti skirtingą problemos sprendimo būdą dėl skirtingo problemos apipavidalinimo (angl. *framing*), kitaip tariant, tiesiog kitokio tos pačios problemos suvokimo būdo, nepaisant galbūt vienodų polinkių [41]. Todėl elgsenos ekonominės teisės analizės atstovai siekia įtraukti naujausius žmogaus elgesio paaiškinimus į tyrimo schemą, bandydami pamatyti, kaip iš tiesų įvairūs žmogaus elgesio aspektai veikia teisę, kaip sustiprinti ribotu racionalumu pagrįstus ekonominius modelius teisėje (koreguoti realybės neatitinkančias racionalumu pagrįstas prielaidas, formuojant ekonominius modelius teisėje), atsižvelgiant į žinias apie žmogaus elgseną, ir kaip teisė gali būti tobulinama, atsižvelgiant į šias žinias [19].

Kitas svarbus ekonominės teisės analizės pradas yra **pirmenybių stabilumas**. Šis elementas iš principo yra neatsiejamas nuo racionalaus pasirinkimo – tai vienas iš

¹⁰ Viena iš jų paminėta ir ankstesniame autoriaus straipsnyje apie paradigmos susiformavimą, pristatant J. Bentham utilitarizmą ir jo naudą maksimizuojantį individą.

¹¹ Žr., pavyzdžiui, P. E. Earl [14]. Nors jau ir kur kas anksčiau buvo autorių, kritikuojančių racionalumo prielaidą ir pateikiančių kitokių galimų požiūrių į žmogaus elgesio motyvus. Pavyzdžiui, G. Katona [21].

racionalumo kriterijų iliustruojančių momentų [9, p. 102], tačiau jį derėtų išskirti dėl jo konceptualumo ir svarbos ekonominės teisės analizės kontekste. Dažnai yra kreipiamas dėmesys, kaip individai reaguos į tam tikrą pokytį teisėje, todėl jų pirmenybių nekintamumas tiesiogiai lemia spėjimo dėl elgesio ateityje patikimumą. Tradiciškai ekonomikoje individų pirmenybės yra laikomos nekintančiomis, tačiau toks požiūris ir šiandien sulaukia tiek oponentų, tiek proponentų¹². Vienas iš pirmenybių stabilumą lemiančių veiksnių gali būti tam tikrą pasirinkimą lemiančių faktų (už šio pasirinkimo slypinčio motyvo kaip faktų visumos) priklausomybė, t. y. jei pasirinkimas yra paprastas (pavyzdžiui, subjektas mėgsta šokoladą), tai jį nulemiantys faktai greičiausiai bus pakankamai paprasti – pasirinkimas nepriklauso nuo jį lemiančių faktų. Tačiau jei pasirinkimas yra kompleksinis (pavyzdžiui, subjektas renkasi profesiją), tai ir jį lemiančių faktų visuma bus gerokai sudėtingesnė, o pasirinkimas labiau priklausomas nuo faktų visumos [18, p. 721–723]. Todėl ir žmogaus pasirinkimų stabilumo prielaida turi būti taikoma atsargiai – žmogaus elgesio pirmenybės taikomos teisės kontekste ne visada gali būti preziumuojamos, atsižvelgiant į vieną esamą protingumo standartą. Galbūt su tokiu supratimu susijęs ir skirtingų protingo žmogaus standartų (įtvirtinto elgesio lygio, atleidžiančio nuo atsakomybės ar pan.) įvairiose veiklos srityse susiformavimas teisėje – atsakomybės laipsnis gali skirtis nuo konkretaus individo veiklos pobūdžio (didesnė profesionalaus verslininko, gydytojo atsakomy-

bė, vartotojas laikomas silpnesne santykio šalimi ir pan.).

Dar vienas su iki šiol išvardytais dalykais labai susijęs yra [rinkos] **pusiausvyros** (angl. *equilibrium*) pradas ekonominėje teisės analizėje. Pusiausvyros prielaida slypi ir klasikinėje Coase teoremoje, ir daugelyje kitų vėlesnių idėjų, kurių pagrindas – rinkos pusiausvyros taško radimas ir klausimas, kaip teisė gali padėti netrukdyti šiam taškui būti pasiektam. Tai yra svarbu, nes neoklasikinėje ekonomikoje egzistuoja pagrindimas (dar nuo A. Smith), kad rinkos pusiausvyra užtikrina efektyvų išteklių paskirstymą tarp šalių¹³. Ekonominėje teisės analizėje rinkos pusiausvyros teorija / koncepcija gali įgyti įvairių teisinių klausimų sprendimų formas, pavyzdžiui, sutartis tarp šalių bus efektyvi, jei šalys numatys visus išpareigojimus ir rizikas pačiu efektyviausiu būdu (nustatytos visos galimos kliūtys sutarties vykdymui ir atsakomybių jų atžvilgiu paskirstymas, visa aktuali informacija pateikta sutartyje ir pan.), tačiau tokios šalių pusiausvyros pasiekimas yra gan problemiškas praktikoje [11, p. 225]. Problema dėl rinkos pusiausvyros slypi bendro pobūdžio kritikai šios koncepcijos atžvilgiu: rinkos negali būti suabsoliutinamos – rinkos sutrinka (angl. *market failure*)¹⁴. Rinkos pusiausvyros problema gali būti iliustruojama dviejų ekonominės teisės analizės mokyklų vienu

¹² Šiandien plinta ne tik kritika, bet ir pirmenybių stabilumo šalininkų balsai, pavyzdžiui, Andersen, S., *et al.* [6].

¹³ Mikroekonomikoje ši situacija gali būti tada, kai prekės kaina yra tokia, jog prekių kiekis, kurį visi rinkoje esantys gamintojai siekia parduoti, sutampa su prekių kiekiu, kurį visi rinkoje esantys pirkėjai nori pirkti. Taip maksimizuojama gerovė, nes rinkos pusiausvyros taške nelieta nei pirkėjų, kurie galbūt būtų pirkę prekę, jei kaina būtų kiek mažesnė, nei gamintojų, kurie būtų padavę pagamintą prekę, jei kaina būtų kiek didesnė.

¹⁴ Tai daugiausia H. Sedgwick dėka atsiradęs kritikos taškas *laissez-faire* logikai pagrįstam ekonominiam mąstymui. Daugiau žr.: S. G. Medema [31].

iš esminių priešpriešos taškų: Čikagos teisės mokyklos (angl. *Chicago Law School*) atstovams ilgą laiką postuluojuant bendrosios teisės sisteminį gebėjimą paskirstyti išteklius efektyviausiu būdu, Jeilio teisės mokyklos (angl. *Yale Law School*) atstovų normatyvinė pozicija buvo nukreipta prieš tokį tikėjimą efektyviu paskirstymu, teigiant rinkų sutrikimo galimybę ir akcentuojant teisės funkciją taisyti tokius sutrikimus [34, p. 432–435].

Rinkos veikimas pagrįstas tam tikromis ribotomis prielaidomis. Problema yra ta, kad teisės reguliuojami santykiai yra kompleksiniai¹⁵ ir supaprastinti ekonomikos siūlomi pasaulio suvokimo modeliai objektyviai negali būti laikomi relevantiniais pasaulio atspindžiais. Todėl tiek rinkos pusiausvyros, tiek kitos iš neoklasikinės ekonomikos perimtos kartinės idėjos turi būti vertinamos atidžiai, atsižvelgiant į jų ribotumą. Be abejo, tokia kritika gali paskatinti klausimą dėl ekonominės teisės analizės pagrįstumo apskritai, esant tokiems kritikuotiniams jos postulatams. Tačiau būtina atsiminti, kad nors ir kritikuojama, ekonominė teisės analizė pateikė ir pateikia ypač vertingų išvalgų, jos pagrindu galima pažvelgti į reiškinius tokiu kampu, kuris sunkiai pasiekiamas kitų teisės paradigmu. Kita vertus, pati ekonominio modeliavimo idėja ir yra iš dalies pagrįsta tuo, kad stengiamasi sąmoningai supaprastinti pasaulį, redukuojant jį iki tam tikrų dalių ir analizuojant tam tikrus dėsnius, pokyčius ir vėliau į juos žvelgiant platesnio pasaulio kontekste. Kartais toks tyrimo metodas gali suteikti ypač naudingų rezultatų, kartais jis gali būti nerelevan-

tiškas realybei, tačiau atmesti jo vien dėl klaidos galimybės negalima, kaip ir kitų metodų.

Skirtingos iš metodologinių prielaidų kylančios problemos įvairiai vertinamos ir skirtingomis kryptimis dirbančių ekonominės teisės analizės atstovų. Elgsenos ekonominė teisės analizė yra kryptis, kurios atstovai tiesiogiai bando atsižvelgti į vienos iš kertinių prielaidų (racionalumo) problemas, o senojo ir naujojo institucionalizmo šalininkai ginčysis dėl metodologinio individualizmo prielaidos patikimumo ir apimties. Vis dėlto, be kai kurių ryškesnių pavyzdžių, nėra paprasta konstatuoti, kad tam tikrai mokyklai ar kryptčiai priskirtinas atstovas vienu ar kitu su tos mokyklos ar krypties idėjomis susijusiu būdu bando apginti ar nuginčyti tam tikrą metodologinę prielaidą, o tokia analizė neabejotinai būtų verta atskiro tyrimo. Tačiau šiame straipsnyje aiškesnio pačių mokyklų ir (ar) kryptčių egzistavimo dėlei tegalima sistemškai pristatyti kai kurias pagrindines ekonominės teisės analizės kryptis ir jų ypatumus.

Pagrindinės šiuolaikinės kryptys

Ekonominė teisės analizė nėra vienalytė – daugybė skirtingų mąstymo kryptčių išplėtė paradigos ribas tiek, kad negalima identifikuoti vienos dominuojančios sampratos ar atstovo. Istorinės ekonominės teisės analizės susiformavimo aplinkybės nulėmė pradiniam šiuolaikinės paradigos etape buvusį ryškesnį vienos iš mokyklų dominavimą – tai **Čikagos teisės mokykla** ir jos atstovas R. Posneris. Ši mokykla yra laikoma pozityviosios ekonominės teisės analizės proponente – laikantis bendrosios teisės efektyvumo hipotezės, tikima, kad bendrosios teisės veikimas paskirsto

¹⁵ Ilustracijai galima paminėti ir iš chaoso teorijos kylančias idėjas – kai kurie reiškiniai gali būti nulemti iš pirmo žvilgsnio nereikšmingų įvykių [39, p. 624].

išteklius pagal Pareto ar Kaldoro–Hickso metodus¹⁶. Efektyvumas (ekonominiu požiūriu, t. y. alokacinis arba paskirstomasis) yra pagrindinis veiksnys, lemiantis teisės turinį, ir jis turi pirmenybę prieš per daug dviprasmybių sukeliančią teisingumo idėją [30, p. 16]. Čikagos mokyklos atstovai neneigė normatyvinio mąstymo galimybės, tačiau abejojo galimybėmis ekonomiką panaudoti kuriant teisę [36, p. 9]. Čikagos mokyklos pozityviojo mąstymo pavyzdys – teiginys, kad racionalūs subjektai veikia jų elgesį maksimizuojančiu būdu, ir teisės pažeidimas turi būti vertinamas ne pagal gerą ar blogą elgesį, bet teisės, kaip būdo maksimizuoti gerovę, atžvilgiu – teisės pažeidimas gali reikšti galimybę konstatuoti teisę konkrečiu klausimu esant neefektyvią [30, p. 16]. Iki šiol dažnai pripažįstama, kad Čikagos mokyklos puoselėjama mintis yra konvencinė ekonominės teisės analizės samprata [28, p. 411], tačiau šiandien toks tikėjimas nebėra toks intensyvus ir tai aiškiai parodo daugelis kitų tyrimo krypčių.

Iš nurodytų Čikagos mokyklos bruožų galima matyti tam tikrą konservatyvų šios mokyklos atstovų požiūrį į teisės ir ekonomikos santykį galimybės keisti teisę atžvilgiu. Kitokiu, gerokai liberalesniu atskaitos tašku nuo pat pradžios vadovau-

jasi ir visada konkurencijos su Čikagos mokykla neslepianti bei normatyvinę metodologinę pradžią išryškinanti **Jeilio teisės mokyklos** (dar vadinamos New Haven mokyklos) atstovai bei bene garsiausias jų proponentas – G. Calabresi [28, p. 412]. Kitaip nei Čikagos mokyklos atstovai, Jeilio mokyklos siūlomos minties šalininkai panaudojo Čikagos mokyklos siūlomą metodologiją ne tik teisės analizei, bei ir turėdami tikslą koreguoti teisės turinį (iš čia ir normatyvinis šios mokyklos pradai) [34, p. 435]. Pavyzdžiui, normatyvinės ekonominės analizės atstovai ne tik linkę analizuoti ekonomiškai efektyvios bendrosios teisės teismų praktikos klausimą, palyginti su kontinentiniais (ar civilinės teisės tradicijai priskiriamais) teismais, bet ir siūlyti konkrečius teisės koregavimo būdus, siekiant minėto efektyvumo.

Ar dabar labai aktualu išskirti pozityviąją ir normatyvinę ekonominės teisės analizę – nepaprastas klausimas, nes partikuliarizmas tarp ekonominės teisės analizės paradigmoje dirbančių atstovų rodo, kad autoriai sėkmingai taiko abu metodologinius pagrindus, bet tai netampa jų galbūt *neaiškios pozicijos* kritikos pagrindu¹⁷. Todėl iš esmės pozityviosios ir normatyvinės mokyklų prieštara šiandien gali simbolizuoti ekonominės teisės analizės atstovo tikėjimą teisę kuriančio subjekto galimybėmis įžvelgti ekonominį pagrindimą teisei kurti (būdinga normatyvistams) arba jo polinkį įžvelgti naudą teisei sugebant paskirstyti išteklius pagal Pareto ar Kaldoro–Hickso metodus ir laikant tai geros teisės etalonu (išimčių istoriškai tu-

¹⁶ Pareto efektyvumas – jei situacija yra tokia, kad nėra galimybės rasti būdo, kaip kam nors padaryti geriau, niekam kitam nepabloginant sąlygų [43, p. 25]. Kaldoro–Hickso efektyvumas yra tada, kai išteklių paskirstomi taip, kad po išteklių perskirstymo tie individai, kurie gauna naudą, gauna jos daugiau, nei patiria nuostolių kiti, t. y. gaunama nauda (individo gaunamos naudos suma) yra didesnė nei patiriamas nuostolis (individo patiriamo nuostolio suma). Svarbu turėti omeny galimybę kompensuoti nuostolį patyrusiems individams, tačiau tuo pat metu išlaikant bent minimalų bendrą naudos prieaugį [46, p. 143].

¹⁷ Pavyzdžiui, esamo teisinio aplinkos teisės reguliavimo turinį galima vertinti atliekant tiek pozityvųjį, tiek normatyvinį tyrimą [38].

rėjo pozityvistų idėja, lieka klausimas dėl jų pozicijos dabar¹⁸).

Kiek kitokio pobūdžio kryptimis galima įvardyti **institucionalistinės** ekonominės teisės analizės idėjas, tiesiogiai susijusias su ankstesniame autoriaus straipsnyje [33] paradigmos susiformavimo tema minėtu istoriniu 1830–1914 m. judėjimu, kuriuo buvo keliami be galo skirtingi teisės ir ekonomikos klausimai. Čia būtina išryškinti *institucionalizmo*¹⁹ ir *naujojo institucionalizmo* skirtumus²⁰: abiejų krypčių atstovai tiria socialinius, ekonominius ir politinius institutus, kurie lemia kasdienį gyvenimą, tačiau naujojo institucionalizmo atstovai vengia holistinės senojo institucionalizmo atstovų metodologijos ir vadovaujasi pirmiau aptartu metodologiniu individualizmu kaip viena iš pagrindinių metodologinių prielaidų. Nuo neoklasicistine ekonomika pagrįsto požiūrio naujojo institucionalizmo atstovai skiriasi tuo, kad siūlo reguliavimo analizėje vadovautis R. Coase pasiūlyta lyginamąja institutų analize [22, p. 457]. Institucionalistų idėja gali būti identifikuojama mintimi, kad institutai yra mūsų gyvenimą irėminantys ir tikrumą užtikrinantys reiškiniai – būtent juos reikia tirti socialinių, politinių ir ekonominių santykių kontekste. Vienas iš naujųjų institucionalizmą ekonominės teisės analizės kontekste iliustruojančių pavyzdžių galėtų būti R. Coase įmonės (firmos) instituto analizė, kuriuo buvo analizuotas

iki tol neoklasicinei ekonomikai buvęs ne ypač įdomus įmonės vidaus veikimo modelis, po tyrimo atskleidęs daugybę įmonės viduje patiriamų sąnaudų, aktualių galutinei prekės kainai, kurie iki tol nebuvo pabrėžiami nei ekonomikoje, nei vadybos teorijose [10]. Pažymėtina, kad dabar įmonės modelis ir ekonominei teisės analizei aktualūs aspektai tiriami pačiais įvairiausiais pjūviais. Vienas iš įdomesnių pavyzdžių yra Peterio T. Leeson atlikta piratų laivo organizacijos analizė ekonominio naudingumo aspektu, kuri leido autoriui teigti, kad neteisėtos veiklos pagrindu veikusioje organizacijoje (piratų laive) buvo sėkmingai maksimizuota gerovė [26].

Minėtos Čikagos ir Jeilio mokyklos bei senųjų ir naujųjų institucionalistų idėjos yra bene aiškiausiai galima identifikuoti bendrą teorinį pradą turinti partikuliaristinės ekonominės teisės analizės paradigmos samprata – dėl jų buvimo tiek istoriniu aspektu, tiek dabar nekyla ypač didelių ginčų. Tačiau dabar ribos nebėra tokios aiškios ir galima drąsiai ieškoti kitokių teorijų ar bendrą pagrindą turinčių sampratų. Vienas iš ryškesnių pavyzdžių galėtų būti siūlymas unifikuoti funkcinę ekonominės teisės analizės kryptį kaip alternatyvią Čikagos ir Jeilio mokykloms [23]. Minėta kryptis iš esmės rodo vis didesnę reikšmę ekonominės teisės analizės paradigmoje įgaunančią **viešojo pasirinkimo** (angl. *Public Choice*) doktriną. Šios teorijos tyrimo esmė – teisėkūroje daromų pasirinkimų kaip kolektyvinių, t. y. individų pasirinkimų, visuma. Aiškinamasi, pavyzdžiui, kaip teisėkūros subjektas turi argumentuoti savo tam tikros viešosios gėrybės finansavimo pasirinkimą, su kokiais problemomis susiduriama priimant sprendimus teisėkūroje (pavyzdžiui, kaip nuo klausimų pateikimo

¹⁸ Čia pirmiausiai būtina paminėti garsiausio Čikagos mokyklos atstovo R. Posnerio *pragmatizmo posūkį* ir iki tol gan kategoriškos pozicijos gerovės maksimizavimą ir rinkos pusiausvyros klausimais sušvelninimą [36].

¹⁹ Senoji kryptis, kuri kyla tiesiogiai iš minėto istorinio laikotarpio.

²⁰ Abi kryptys toliau egzistuoja kartu, tiesa, naujasis institucionalizmas yra labiau pripažįstamas mokslinėje mintyje.

eiliškumo gali priklausyti priimtų sprendimų turinys, ir pan.) ir kaip šių problemų išvengti bei gausybė kitų klausimų.

Be abejo, pažymėtina jau minėta šiandien didelę įtaką turinti elgsenos ekonomikos srities pagrindu psichologinius žmogaus elgesio motyvus į ekonominę analizę įtraukianti **elgsenos ekonominė teisės analizė** ir bene garsiausias jos atstovas C. Sunsteinas²¹. Naujojo institucionalizmo pagrindu atlikti tyrimai davė pradžią ir naujai **konstitucinės ekonominės analizės** kryptiai (angl. *Constitutional Economics*), kuria vadovaujantis analizuojama, kokie yra ekonominiai konstitucijos padariniai ir kokią ekonominę įtaką gali turėti vieno ar kito turinio konstitucinis reguliavimas, atliekami empiriniai tyrimai, lyginant skirtingose valstybėse esamą reguliavimą ir jo įtaką įvairiems ekonominiams rodikliams²². Taip pat negalima pamiršti dabar daugiau istorinę reikšmę turinčios Freiburgo mokyklos krypties [28, p. 412–413]. Didelę ekonominės teisės analizės tyrimų apimtį padėtų atskleisti kai kurių aktyviai plėtojamų kryptių paminėjimas – be jau minėtųjų, ypač didelį susidomėjimą kelia žaidimų teorijos (angl. *Game Theory*) taikymas analizuojant teisę, taip pat lyginamoji ekonominė teisės analizė (angl. *Comparative Law and Economics*), vystymosi ekonominė teisės analizė (angl. *Law and Economics of Development*), eksperimentinė ekonominė teisės analizė (angl. *Experimental Law and Economics*), daugelis susijusių sričių, tokių kaip antai: teisė ir makroekonomika, antropologinė ekonominė teisės analizė ir kt. Iš esmės būtų sudėtinga galutinai apibrėžti vykdomas tyrimų

kryptis ir jų svarbą dėl mažiausiai dviejų veiksnių: ekonominės teisės analizės dinamikos ir kai kurių kryptių gilaus tarpdiscipliniškumo, aiškiai negalint priskirti konkretaus judėjimo vienai ar kitai mokslo sričiai. Manytina, kad būtų galima išskirti daug mokyklos ar krypties vardo nusipelnusių judėjimų, tačiau tai gali tapti labai selektyviu bandymu dirbtinai sisteminti didelius ginčus ir pokyčius išgyvenančią ir itin dinamišką ekonominės teisės analizės paradigmą.

Apibendrinant galima teigti, kad ekonominė teisės analizė yra teisės paradigma, atverianti kelią tarp teisės ir ekonomikos, leidžianti teisininkams papildyti turimų metodų arsenalą giminingo ekonomikos mokslo instrumentais. Nors ekonominė teisės analizė gali būti kritikuojama daugeliu aspektų, jos egzistavimas šiuolaikiniame ypač dinamiškame pasaulyje yra itin naudingas, o teorinės išvalgos gali būti efektyviai pritaikomos – būtent ekonominė teisės analizė gali padėti išgryninti tam tikrus kertinius teisės veikimo mechanizmus ir pažvelgti į jų stipriąsias bei silpnąsias savybes kitu kampu, taip pat panaudoti gerokai didesnę ekonomikos įdirbį empiriniuose tyrimuose. Ekonominės teisės analizės įtraukimas į teisę nėra teisės ir ekonomikos, kaip *sui generis* sričių (tiek, kiek jos gali būti tokios pripažintos), suplakimas į vieną – šios paradigmos egzistavimas yra galimybė suvokti ekonominę požiūrį į pasaulį ir jį panaudoti teisėje. Tai, kad paradigma neturi aiškaus konvencinio supratimo, gali būti vertinama kaip pažangaus ir gyvo judėjimo ženklas, o tai rodo keliamų klausimų aktualumą. Esamų ir aktyviai besiplečiančių tyrimo kryptių arsenalas gali būti plečiamas ir Lietuvos doktrinos atstovų išvalgomis bei tyrimais,

²¹ Žr., pvz., C. Jolls, C. R. Sunstein, R. H. Thaler [19].

²² Žr., pvz., S. Voigt tyrimus šia tema [44; 45]

taip pat sėkmingai panaudojamas daugeliui iš pirmo žvilgsnio ekonominio prado neturinčių teisės tyrimų ar teisės praktikų veikloje.

Išvados

Ekonominė teisės analizė yra daugialypė sritis, tačiau galima identifikuoti tam tikras daugmaž šiai paradigmai būdingas metodologines prielaidas, daugiausiai perimtas iš neoklasikinės ekonomikos. Pirmą prielaidą – metodologinis individualizmas, pagal kurį reiškiniai analizuojami redukuojant juos iki elementų. Šią prielaidą kritikuoja metodologinio holizmo atstovai. Kita kartinė prielaida yra racionalumas, kaip sprendimo priėmimo procesas, leidžiantis pasirinkti geriausią metodą, siekiant tam tikro tikslo. Racionalumas yra kritikuojamas dėl to, kad juo neatspindimas realus pasaulis, o racionalumo prielaidos nulemtas paradigmos silpnybės siekia ištaisyti elgesio ekonominės teisės analizės atstovai.

Trečioji metodologinė prielaida – pirmenybių, kurias gali rinktis individai, stabilumas. Ši prielaida tiesiogiai susijusi su racionalumo kategorija ir patiria panašią kritiką bei problemas. Ketvirtoji prielaida – rinkos pusiausvyra, pagal kurią, esant tam tikroms sąlygoms, bus pasiektas gerovę maksimizuojantis rinkos pusiausvyros taškas ir šį tašką pasiekti pageidautinas analizuojant reiškinį per ekonominę prizmę. Šios prielaidos problemiškas yra tas, kad rinkos sutrinka, o sukurti idealias jų veikimo sąlygas yra itin sudėtinga.

Šiuolaikinė ekonominė teisės analizė neturi bendros konvencinės mokyklos. Is-

toriškai ja buvo laikoma R. Posnerio atstovaujama Čikagos teisės mokykla. Minėta mokykla išlieka pozityviojo požiūrio į paradigmą šalininke, tiesa, atsisakoma kai kurių kategoriškų teiginių. Oponuojanti Čikagos mokyklai tradiciškai buvo normatyvinė G. Calabresi atstovaujama Jeilio teisės mokykla. Tarp svarbiausių krypčių vis didesnę įtaką įgyja institucionalistinės ekonominės teisės analizės (daugiausiai pagrįstos naujuoju institucionalizmu) atstovai, tiriantys socialinius, ekonominius ir politinius institutus, kurie lemia kasdienį gyvenimą.

Be minėtųjų, ekonominės teisės analizės paradigmai priskiriamos ir kitos ypač didelę įtaką vis labiau įgyjančios tyrimų kryptys. Viena iš jų yra viešojo pasirinkimo doktrina, tirianti teisėkūroje daromus kolektyvinius pasirinkimus. Taip pat pabrėžiama ypač tarpdisciplininė psichologijos ir neurologijos mokslus pasitelkianti elgsenos ekonominės teisės analizės kryptis, atstovaujama C. Sunstein. Aktyvios ir daugelis kitų tyrimo sričių – žaidimų teorija, lyginamoji ekonominė teisės analizė, vystymosi ekonominė teisės analizė.

Ekonominės teisės analizės esmė yra ekonomikos modelių ir mąstymo schemų pritaikymas teisėje. Šia paradigma nesiekama supainioti skirtingų sričių, atvirščiai, bandoma praturtinti teisę papildomais instrumentais, leidžiančiais pamatyti tuos pačius reiškinį kitu požiūriu, išvelgti ekonominę gausybės iš pirmo žvilgsnio su ekonomika nesusijusių teisės analizuojamų reiškinų logiką. Ekonominė teisės analizė – tai pažangi ir dinamiška sritis, kuri gali tapti itin naudinga tyrimo įrankiu tiek teisės doktrinos atstovams, tiek praktikams.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, nr. 24; *Vyriausybės žinios*, 1993, nr. 6-120.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308; 2000, nr. 85-2566.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340; *Valstybės žinios*, 2002, nr. 42.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341; *Valstybės žinios*, 2002, nr. 46.

Specialioji literatūra

5. AHDIEH, R. B. Beyond Individualism in Law and Economics. *Emory Public Law Research Paper No. 9-78*; *Emory Law and Economics Research Paper No. 09-48* [interaktyvus. Žiūrėta 2011-10-26]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=1518836>>
6. ANDERSEN, S.; *et al.* Lost In State Space: Are Preferences Stable? *International Economic Review*, 2008, Vol. 49, Issue 3.
7. ARROW, K. J. Methodological Individualism and Social Knowledge. *The American Economic Review*, 1994, Vol. 84.
8. BOGUSLAUSKAS, V. *Ekonometrija*. Kaunas: Technologija, 1999.
9. CHORVAT, T. R.; MCCABE, K. A. A. Neuroeconomics and Rationality. *Chicago-Kent Law Review*, 2005, Vol. 80 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-10-26]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=748264>>.
10. COASE, R. H. The Nature of the Firm. *Economica, New Series*, 1937, Vol. 4, No. 16.
11. COOTER, R., ULEN, T. *Law & Economics*. 5th ed. Boston: Pearson/Addison Wesley, 2008.
12. DEGUTIS, A. *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
13. DURKHEIM, E. *The Rules of Sociological Method*. London: The Free Press, 1966.
14. EARL, P. E. *Behavioural economics, Vol. I*. Aldershot: Edward Elgar, 1988.
15. GYLYS, P. Lietuvos socialinės bei ekonominės plėtros dimensijos ir veiksniai: paradigimų konkurencija. *Filosofija. Sociologija*, 2003, Nr. 3 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-28-1.pdf>>
16. GYLYS, P. *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
17. GUMBIS, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, t. 76.
18. HILL, C. A. The Rationality of Preference Construction (and the Irrationality of Rational Choice). *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, 2008, Vol. 9, No. 2 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-10-19]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=1288652>>
19. JOLLS, C.; SUNSTEIN, C. R.; THALER, R. H. A Behavioral Approach to Law and Economics. *Stanford Law Review*, 1998. [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-12]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=74927>>
20. KARNI, E. *Savages Subjective Expected Utility Model*. 2005. [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.117.541&rep=rep1&type=pdf>>
21. KATONA, G. *Psychological Analysis of Economic Behavior*. New York: McGrawHill, 1951.
22. KLEIN, P. G. New Institutional Economics. *Encyclopedia of Law and Economics* [interaktyvus. Žiūrėta 2011-10-19]. Prieiga per internetą: <<http://encyclo.findlaw.com/0530book.pdf>>
23. KLICK, J.; PARISI, F. Wealth, Utility and the Human Dimension. *NYU Journal of Law & Liberty*. Vol. 1, No. 1.
24. KOROBKIN, R. B.; ULEN, T. S. Law and Behavioral Science: Removing the Rationality Assumption from Law and Economics. *California Law Review*, 2000, Vol. 88 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-19]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=229937>>
25. KŪRIS, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, 2(116).
26. LEESON, P. T. An-arrgh-chy: The Law and Economics of Pirate Organization. *Journal of Political Economy*, 2007, Vol. 115, No. 6.
27. Ludwig von Mises Institute. The Principle of Methodological Individualism [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-09]. Prieiga per internetą: <<http://mises.org/daily/3409>>

28. MACKAAY, E. Schools: General. *Encyclopedia of Law and Economics* [interaktyvus. Žiūrėta 2011-09-24]. Prieiga per internetą: <<http://encyclo.findlaw.com/0500book.pdf>>
29. MAHONEY, P. G. The Common Law and Economic Growth: Hayek might be Wright. *The Journal of Legal Studies*, 2001, Vol. XXX.
30. MEDEMA, S. G., *Chicago Law and Economics* (June 2003). 2003 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-09-26]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=560941>>
31. MEDEMA, S. G. *Harnessing Self-Interest: Mill, Sidwick, and the Evolution of the Theory of Market Failure*. 2006 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-10-25]. Prieiga per internetą: <http://ssrn.com/abstract=560921>
32. MISES, L. E. *Ekonominė politika: mintys šiandienai ir rytdienai*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
33. MURAUSKAS, D. Ekonominė teisės analizė: susiformavimas. *Teisė*, 2012, t. 83.
34. PARISI, F.; KLINK, J. Functional Law and Economics: The Search for Value-Neutral Principles of Lawmaking. *Chicago-Kent Law Review*, 2004, Vol. 79 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-09]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=441941>>
35. PARISI, F. Positive, Normative and Functional Schools in Law and Economics. *European Journal of Law and Economics*, 2004, Vol. 18, No. 3 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-19]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=586641>>
36. POSNER, R. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.
37. RAPOPORT, A.; CHAMMAH, A. M. *Prisoner's Dilemma – a Study in Conflict and Cooperation*. Ann Arbor: The Univ. of Michigan Press, 1965.
38. REVESZ, R. L.; STAVINS, R. N. Environmental Law and Policy. *NYU Public Law Research Paper* 82, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-14]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=552043>>
39. ROE, M. J. Chaos and Evolution in Law and Economics. *Harvard Law Review*, 1996, Vol. 109 [interaktyvus. Žiūrėta 2011-12-17]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=10018>>
40. RUBIN, P. H. Common Law and Statute Law. *The Journal of Legal Studies*, 1982, Vol. 11, No. 2.
41. TVERSKY, A.; KAHNEMAN, D. The Framing of Decisions and the Psychology of Choice. *Science, New Series*, 1981, Vol. 211, No. 4481.
42. Understanding Society. Methodological Individualism [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-09]. Prieiga per internetą: <<http://understandingsociety.blogspot.com/2008/06/methodological-individualism.html>>
43. VARIAN, H. R. *Mikroekonomika: šiuolaikinis požiūris*. 2-oji laida. Vilnius: Margi raštai, 2004.
44. VOIGT, S. Positive Constitutional Economics: A Survey. *Public Choice*, 1997, Vol. 90, Issue 1–4.
45. VOIGT, S. Positive Constitutional Economics II Survey of Recent Developments. *Public Choice*, 2011, Vol. 146, Issue 1.
46. WASANKARI, B. N.; et al. An Integrated Theory of the Common Law. In ZERBE, R. O.; KOVACIC, W. *Research in Law and Economics*. Vol. 19. New York: Elsevier Science Inc., 2000.

Teismų jurisprudencija

47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1292.

ECONOMIC ANALYSIS OF LAW: METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS AND RESEARCH AREAS

Donatas Murauskas

S u m m a r y

Economic Analysis of Law is a paradigm, which has not noted much attention in Lithuanian legal doctrine so far. This article is a pursue to fill in the existing gap, provide an impetus as well as framework for further researches. The article is focused on concept and methodology of the paradigm.

The article analyses modern Economic Analysis of Law, namely – the methodological assumptions and fields (schools) of important research areas. It is stated that Economic Analysis of Law is basically based on methodological assumptions of neoclassical economics: methodological individualism, ratio-

nality, stable preferences and equilibrium. The content of aforementioned assumptions as well as critics and efforts to solve arising problems of them are discussed.

Certain important schools of thought and (or) fields of researches are also identified. It is emphasised that Economic Analysis of Law cannot easily be divided into certain few schools, because it became a miscellaneous phenomenon nowadays. Nevertheless certain crucial approaches can be highlighted. Among those are positive thought of R. Posner and

Chicago Law School, competing normative ideas of G. Calabresi of Yale Law School and the impact of institutional Economic Analysis of Law. Relevant trends in Economic Analysis of Law such as Public Choice, Behavioural Economic Analysis of Law and others are also discussed. It is argued that Economic Analysis of Law can be a very useful tool for both legal scholars and law practitioners as it allows insights into the same legal problems from a different (i.e. economic) angle – through the economic-based perception of the world subsistence.

Įteikta 2012 m. sausio 18 d.

Priimta publikuoti 2012 m. birželio 14 d.